

UKENS ANALYSE

Presidentvalget i Hviterussland: Kan vi se begynnelsen på slutten for Europas siste diktatur?

JAKUB M. GODZIMIRSKI, FORSKER, NORSK UTENRIKSPOLITISK INSTITUTT (NUPI)

SIST OPPDATERT: 11. FEBRUAR 2021

President Aljaksandr Lukasjenka, kjent som Europas siste diktator, har styrt Hviterussland med jernhånd i 26 år.

Foto: Foto: Okras / Wikimedia Commons, CC BY-SA 4.0

Denne Ukens analyse er skrevet av forsker ved Norsk Utenrikspolitisk Institutt,

Jakub M. Godzimirski. Han skriver om det nylig avholdte presidentvalget i Hviterussland, og diskuterer om vi er i ferd med å se begynnelsen på slutten for «Europas siste diktator», Aljaksandr Lukasjenka.

Den 9. august var den siste dagen hviterussiske velgere kunne avgi sin stemme i landets presidentvalg. Allerede samme kveld annonserte lederen for landets valgkommisjon at valget ble vunnet av den sittende presidenten Aljaksandr Lukasjenka, som skulle ha fått mer enn 80 prosent av stemmene, mens hans argeste motkandidat, Svjatlana Tsikhanovskaja, kun fikk støtte av 9.9 prosent av de hviterussiske velgerne. Mange både i Hviterussland og ellers i verden reagerte kraftig da disse resultatene ble annonsert fordi mange meningsmålinger gjennomført i forkant av dette valget og resultater fra et utvalg av valgkommisjoner viste at støtten til Tsikhanovskaja var mye høyere, mens oppslutningen om Lukasjenka var dalende. Mange misfornøyde hviterussere tok i mange dager til gatene for å protestere mot det som åpenbart har vist seg å være valgfusk, men disse protestene ble slått hardt ned på av politiet som fortsetter å vise lojalitet til Europas siste diktator.

Titusenvis av mennesker har tatt til gatene for   demonstrere mot president Lukasjenka de siste dagene.

Foto: Максим Шикунец – Own work / Wikimedia Commons, CC BY-SA 4.0

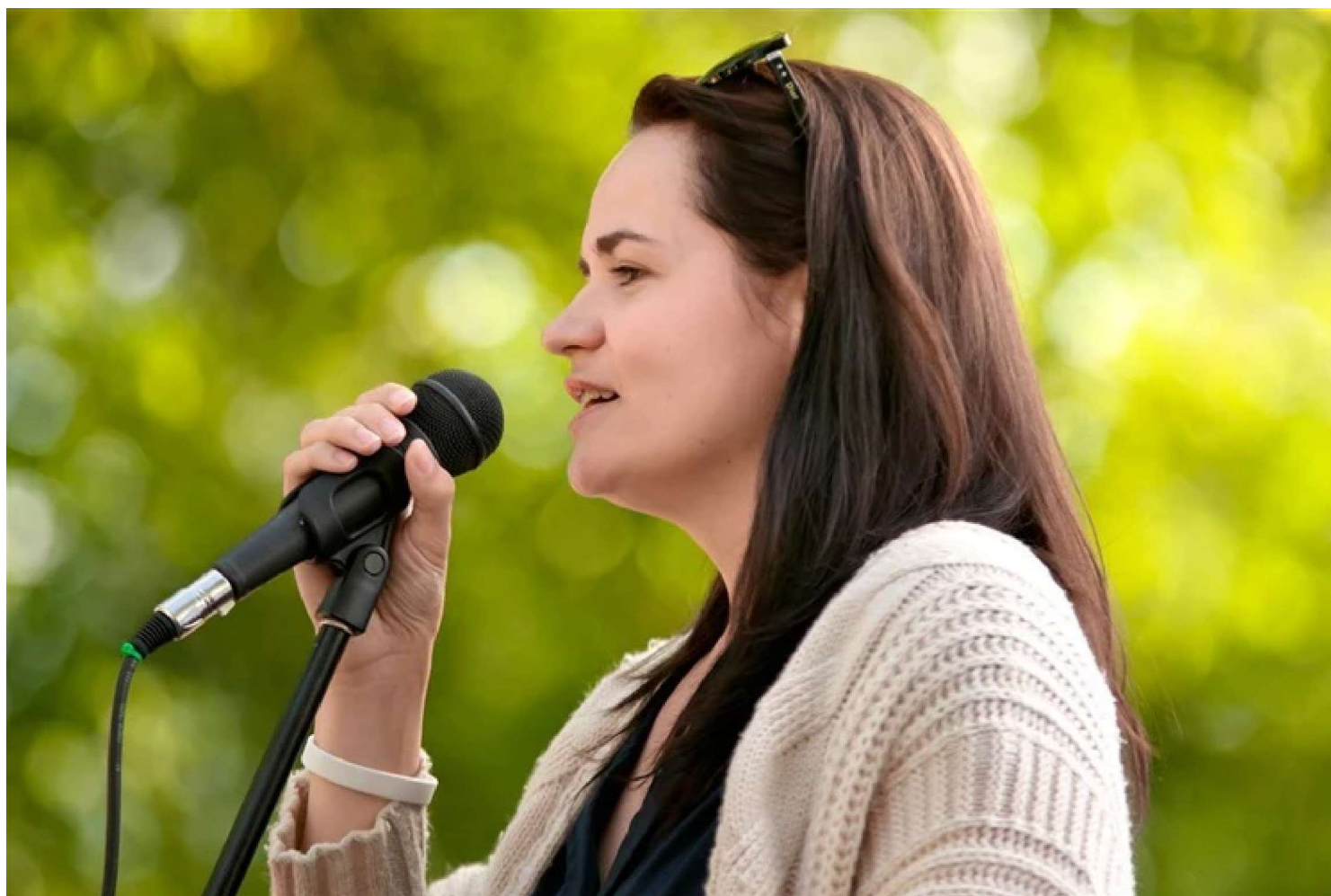
Det at Lukasjenka ble offisielt erkl ert som vinner kom ikke som en stor overraskelse – han inntok dette embetet allerede i 1994 og har ‘vunnet’ presidentvalget fem ganger f r med like ‘imponerende’ og ‘troverdige’ resultater. Men selv om det offisielle valgresultatet ikke kom som en stor overraskelse skjedde det mye i forkant og i etterkant av dette valget som fikk mange til   åpne øynene og stusse over hviterussisk politikk.

Hviterussland erklærte selvstendighet i etterkant av det mislykkede kuppet mot Sovjetunionens siste president, Mikhail Gorbatsjov, i Moskva 25. august 1991. I desember 1991 skrev landets første statsoverhode, Stanislav Sjusjkevitsj, under Belovezja-avtalen som resulterte i oppløsningen av Sovjetunionen. Mange håpet at landet skulle velge et demokratisk styresett og søke tettere samarbeid med europeiske og vestlige institusjoner, men allerede i 1994 viste det seg at majoriteten av de hviterussiske velgerne ønsket å satse på en populistisk presidentkandidat som lovet å gjøre slutt på korrupsjon i landet. Valget endte på den tidligere sovkhos-sjefen, Aljaksandr Lukasjenka, det eneste parlamentsmedlemmet i Hviterussland som stemte mot oppløsningen av Sovjetunionen, som landets president. Lukasjenka har styrt landet med jernhånd siden 1994 gjennom bruk av forskjellige politiske og økonomiske virkemidler, samt ved å manipulere landets lover. Dette har sikret ham makt i landet i mer enn et kvart århundre.

I 1996 ble grunnlaget etablert for det som i 1999 skulle bli til Unionstaten Russland og Hviterussland. Selv om denne unionen har lagt til rette for tett samarbeid mellom de to statene har prosjektet møtt på mange utfordringer. Særlig etter at Putin kom til makten i Russland har russiske styresmakter lagt mye press på Lukasjenka ved å ta i bruk en rekke virkemidler, deriblant å kutte i omfattende økonomiske subsidier, for å få ham til å knytte sterkere bånd mellom Russland og Hviterussland. Lukasjenka har forsøkt å motarbeide disse russiske planene ved å manøvrere landet mellom Russland og Vesten i søket etter mer autonomi, men i 2019 satte Putin en stopper for dette. Da valgte Putin å fjerne russiske subsidier for olje og gass, og Lukasjenka ble stilt til veggs. Dette var også noe som kom til å prege presidentvalget i Hviterussland, som av mange ble oppfattet som et valg mellom et tettere samarbeid med Russland, og et valg av et mer demokratisk styresett og mer balansert forhold til den store naboen i øst.

Det var i tillegg andre faktorer som bidro til økt internasjonal oppmerksomhet rundt alt som skjedde i Hviterussland i perioden rundt valget. De viktigste av disse faktorene var 1) reduseringen av russiske økonomiske subsidier i kjølvannet av konflikten om tettere politisk og økonomisk samarbeid mellom Minsk og Moskva, 2) måten hviterussiske

styresmakter har valgt å håndtere Covid-19-pandemien på, og 3) deres manglende evne til å gjennomføre nødvendige økonomiske reformer i landet. Alt dette har resultert i en forverring av hviterussernes levekår, samt at det har økt misnøyen med både regimet og samarbeidet med Russland. Videre har det bidratt til å øke den politiske aktivitet i sivilsamfunnet, og flere hviterussere har begynt å støtte alternative motkandidater. Særlig fenomenet Syjatlana Tsikhanovskaja sendte sjokkbølger gjennom landet og vakte mye oppmerksomhet internasjonalt i årets presidentvalg. Hennes valgkampanje med massive støttedemonstrasjoner har satt sitt preg på hviterussisk politikk og har gitt håp om at landet kan bli kvitt Lukasjenka gjennom en fredelig revolusjon, men dette håpet ble knust etter at regimet forfalsket valgresultater og valgte å slå hard ned på de som protesterte.

Opposisjonslederen i Hviterussland, Svjatlana Tsikhanovskaja, befinner seg for tiden i eksil i Litauen. Hun har gjentatte ganger erklært at hun er klar til å overta styringen av landet.

Foto: Serge Serebro / Wikimedia Commons, CC BY-SA 4.0

Mange forventet derfor at dette valget skulle ha skjebnesvangre konsekvenser for det hviterussiske regimet og for landets relasjoner med både Russland og Vesten. For det første kunne dette valget ha store konsekvenser for forholdet mellom Hviterussland og Russland, særlig hvis en av opposisjonskandidatene hadde vunnet valget og ledet landet inn i en mindre Russlandsvennlig retning. En slik utvikling ville av Moskva blitt oppfattet som en lignende revolusjon som den som fant sted i Ukraina i 2014, og dermed skrinlagt drømmen om en tettere union mellom Russland og Hviterussland.

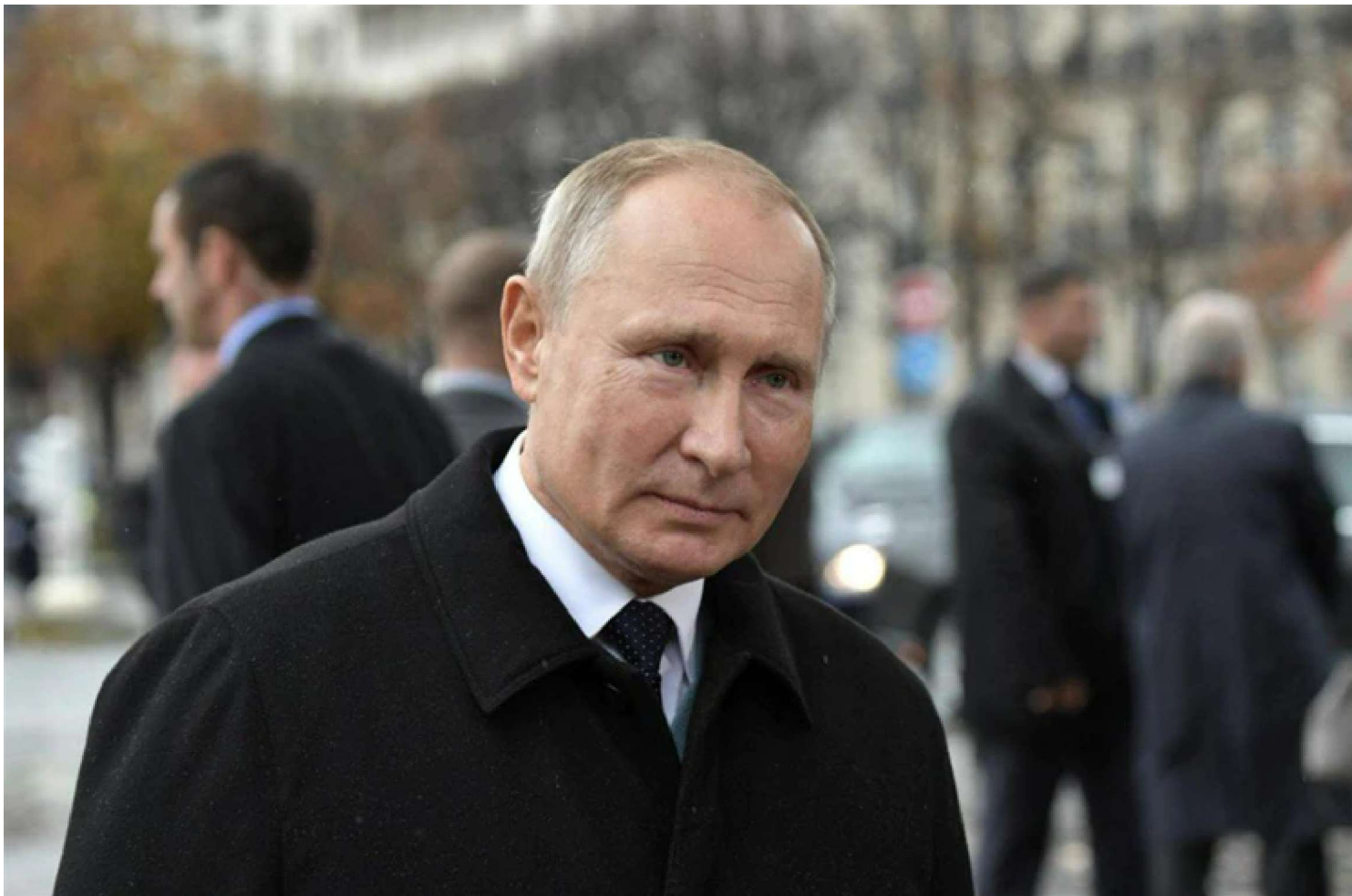
Men også Lukasjenkas seier i valget kan bidra til å endre relasjonene mellom de to landene. Allerede før valget klaget Lukasjenka på at Russlands holdning til Hviterussland har gått fra å være et broderlig til å bli et interessebasert partnerskap. Lukasjenka indikerte også at han ønsket å gjøre landet sitt mindre avhengig av Russlands forsyninger av energiresurser og åpnet for import av både gass og olje fra andre leverandører. Dette ble oppfattet som en viktig endring i hviterussisk politikk og et varsel til Russland om at Minsk kan endre på samarbeidsmønsteret.

Det som bidro ytterligere til økt spenning mellom Hviterussland og Russland var også hviterussiske myndigheters beslutning om å anholde mer enn 30 medlemmer av Wagner-gruppen, et privat men statskontrollert russisk sikkerhetsselskap som ofte brukes av Moskva som et politisk redskap i forskjellige land. Minsk anklaget disse for å ha planlagt aksjoner som kunne føre til destabiliseringen av situasjonen i Hviterussland og dermed til regimets fall. Denne arrestasjonen og disse anklagene ble derfor sett på som en fiendtlig handling av Moskva som valgte å kritisere Lukasjenka for dette. Dette ble tolket på forskjellige måter av observatører av hviterussiske politikk. Noen mente at medlemmer av Wagner-gruppen ble anholdt for å gi Lukasjenka påskudd til å innføre unntakstilstand og utsette valget, mens andre mente at Wagner-gruppen ble sendt for å

destabilisere situasjonen i landet og gi Russland påskudd til å intervensere. Problemet ble løst i etterkant av valget 9. august da alle anholdte russiske medlemmer av Wagnergruppen ble sendt tilbake til Russland.

En slik direkte russisk innblanding, kombinert med kutt i russiske subsidier, kunne teoretisk sett gjøre Lukasjenka mindre mottagelig for alle forslag til en tettere union mellom Russland og Hviterussland, og få ham til å søke tettere samarbeid med Vesten som en motvekt mot altfor stor russisk innflytelse i landet, noe han har forsøkt mange ganger før.

En slik utvikling sees allikevel på som mindre sannsynlig av eksperter som mener at Lukasjenka er mer villig til å møte russiske krav for å beholde makten enn å søke samarbeid med opposisjonen og Vesten. Men det ser ikke ut til at Lukasjenka helt kan ignorere det faktum at maktposisjonen hans ble utfordret av flere modige motstandere av regimet både under valget og i massedemonstrasjoner nå i kjølvannet av valget. En uke etter valget påstår Lukasjenka og hans tilhengere fortsatt at han er valgets rettferdige vinner, men regimets brutale håndtering av protester har resultert i en motsatt effekt: Motstanden mot regimet har økt og regimets makt synes å være svekket. Lukasjenka har riktignok fått løfter om russisk hjelp etter noen samtaler med Putin, men det gjenstår å se hvordan dette kommer til å påvirke den politiske prosessen i Hviterussland. Lukasjenkas manøvreringsrom virker å være mindre enn før. Hans overlevelse som president er i dag mer avhengig av Russland enn før valget, og Vesten, som han av og til brukte instrumentelt som motvekt mot russisk innflytelse, er mye mindre villig til å betrakte ham som en mulig partner.

Russlands president, Vladimir Putin, var i kontakt med Lukasjenka på søndag. Kreml hevder at Hviterussland er utsatt for et "ytre press" og har gitt beskjed om at de er villig til å bistå militært.

Foto: Flickr

En viktig forutsetning for at Vesten kan bli mer mottagelig for å føre en politisk dialog med Lukasjenka må være mer åpenhet for regimets håndtering av spørsmål relatert til menneskerettigheter og demokrati. Men det er mye som tyder på at Vesten har fått nok av Lukasjenka og valgt en annen linje. Lukasjenka betraktes i Vesten som valgets taper og en politisk figur som man bare kan forhandle med om maktoverføring til valgets reelle vinner, Svjatlana Tsikhanovskaja.

Lukasjenka og hans apparat kan heller ikke ignorere at regimets makt ble utfordret av en modig kvinne uten politisk erfaring, som har satset på en politisk karriere, og som har fått mye positiv oppmerksomhet og politisk oppslutning. Det gjenstår å se hvor

langvarig denne Tsikhanovskaja-effekten kommer til å bli, men både Lukasjenka og andre som har interesser i Hviterussland må ta hensyn til hennes evne til å mobilisere og sette den politiske agendaen i landet og se hvorvidt hun kommer til å bli et mer permanent element i hviterussisk politikk. Tsikhanovskaja har for øvrig valgt å sende en offisiell klage mot måten valget ble gjennomført på og har erklært seg selv som valgets vinner. Det kan bety at kampen om Hviterusslands fremtid kommer til å fortsette både i landets gater og på andre arenaer og at utfallet av denne kampen i tiden fremover fortsatt vil være uavgjort.

Anbefalte videre lesning:

Radio Free Europe om Hviterussland: <https://www.rferl.org/Belarus>

Centre for Eastern Studies Warsaws dekning av valget i Hviterussland:

<https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2020-07-29/lukashenkas-difficult-choices>

Lenta.ru dekning av Hviterussland: <https://lenta.ru/rubrics/ussr/belarus/>